

Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir Lenin, Joseph Stalin, Enver Hoxha

5 Classics of Marxism

Comintern (Stalinist-Hoxhaists)

<http://ciml.250x.com>

GEORGIA

Georgian Section
www.joseph-stalin.net

SHMG Press

Karl Marx Press of the Georgian section of
Comintern (SH) – Stalinist-Hoxhaists Movement of Georgia

Пролетарі всіх країн єдняйте ся!!!

К. МАРКС і Ф. ЕНГЕЛЬС.

Комуністичний маніфест

ВИДАНЄ УКРАЇНСЬКОЇ ФЕ-
ДЕРАЦІЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

1917

МАНІФЕСТ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ.

Мара ходить по Європі — мара комунізму. Всі сили старої Європи — і папа і царь, і Метерніх і Гізо, і французкі радикали і німецькі поліціанти — всі з'єднали ся до сьвятої боротьби з цією марою.

де є така опозиційна партія, котрої-б не прозивали комуністичною пануючі противники її? Де є така опозиційна партія, що сама не докоряла-б комунізмом як поступовійшим опозиціоністам, так і своїм реакційним противникам?

З цього факту випливають дві річі.

Всі сили Європи уже визнають комунізм за силу.

Давно вже час комуністам отверто висловити перед всім сьвітом свій спосіб думання, свої цілі і свої змагання, і протиставити побрехенькам про комуністичну мару — Маніфест самої партії.

Маючи це на меті, комуністи ріжних націй зібрали ся у Лондоні і скомпонували оцей Маніфест, що оголошуєть ся на англійській, французкій, ньмецькій, італійській, голляндській і данській мовах.

I.

БУРЖУА й ПРОЛЄТАРІ.

Історія всіх дотеперішних суспільств*) — се історія класової боротьби.

Вільний і невільник, патрицій і плебей, пан

---

*) Тоб-го точно кажучи, — писана історія. В 1847 р. передісторія суспільства, суспільна організація, що істновала перед всякою писаною історією, була так як невідома. З того часу, Гаксгаузен відкрив в Росії спільну власність на ґрунт, а Маурер вказав на це як на спільну підвалину, що на ній історично розвивали ся всі німецькі племена; по малу-малу винайдено, що сільські громади з спільним володіннем ґрунтів були первістною формою суспільства на всім просторі від Індії аж до

Ірляндії. Нарешті, завдяки тому, що Морган відкрив справжній характер роду і його становище в племені, — виявила ся внутрішня організація цього первістного комуністичного суспільства в своїй типичній формі. В купі з розв'язанням цього первістного громадянства починаєть ся розколенне суспільства на різні і, нарешті протилежні одна до одної класи.

і кріпак, цеховий майстер і челядник, або кажучи просто: пригноблювач і пригноблений, ворогуючи завжди поміж собою, провадили безупинну то скриту, то отверту боротьбу, — боротьбу, що раз-у-раз кінчала ся або революційною перебудовою цілого суспільства, або спільною погибеллю тих клас, що бороли ся.

В попередніх історичних епохах ми знаходимо мало не скрізь цілковитий поділ суспільства на різні стани, знаходимо різноманітні відміни соціальних становищ. В старому Римі ми маємо патриціїв, плебеїв, невільників; в часи середніх віків — зустрічаємо феодалів, васалів, цехових майстрів, челядників і кріпаків; крім того, мало не кожна з цих клас має ще власні відміни.

Сучасне буржуазне суспільство, що повстало на руїнах феодалного, не знищило класових антагонізмів. Воно тільки поставило нові класи на місце старих, утворило нові умови утиску, нові форми боротьби.

Проте наша епоха, епоха буржуазії, визначає ся тим, що вона зробила класові антагонізми простійшими. Ціле суспільство чим раз, то все більше та більше розколюєть ся на два великих ворожих табори, на дві великі, цілком протилежні одна до одної, класи — буржуазію та пролетаріят.

З середньовічних кріпаків вийшла міщанська

людність перших міст; з цього міщанства розвинули ся перші елементи буржуазії.

Відкриття Америки і віднайдене морської дороги навколо Африки дали підростаючій буржуазії нові простори. Ринки східної Індії та Китаю, колективізація Америки, мінуба з колекціями, побільшення числа засобів мінуби і товарів взагалі — спричинили ся до нечуваного досі розвитку торгівлі, мореплавства та промислу, і тим прискорили розвиток революційного елементу в упадаючій февдальній суспільстві.

Дотеперішній февдальний або цеховий засіб продукції вже не задовольняв потреб, що росли разом з новими ринками. Його місце заступила мануфактура. Промисловий середній стан випхнув цехового майстра; поділ праці поміж ріжними корпораціями зник од поділу праці в самій майстерні.

Але ринки збільшувались безперестанно, попит що-раз то зростав. Уже й мануфактура вистарчити не могла. Тоді пара і машини революціонізували промислову продукцію. На місце мануфактури виступає сучасний великий промис, а на місце промислового середнього стану — промислові мільонери, проводирі цілих промислових армій, сучасні буржуа.

Велика промисловість утворила світовий ринок, підготований відкриттям Америки. Світовий ринок дав спроможність буйно розвинути ся торгівлі,

мореплавству і сухопутним зноси́нам. Це, з свого боку, вплинуло на розширенє промисловости, і помірно з тим, як розширювались промисел, торговля, мореплавство, желізниці, — помірно з тим розвивала ся і буржуазія, збільшуючи свої капітали і випираючи назад всі кляси, які зістали ся од середніх віків.

Отож ми бачимо, що сучасна буржуазія сама є продуктом довгого розвитку, цілої низки перетворень в засобах продукції і зносин.

Кожен з цих кроків розвитку буржуазії супроводив ся відповідним політичним поступом. Пригноблений стан за часів панування февдалів; узброєна і самопорядковуюча асоціація в комуні' *); тут — незалежна мійська республіка, там — третій оподаткований стан монархії; далі в часи мануфактури, в станових або абсолютних монархіях — сила паралзуюча дворянство; головна підвалина великих монархій взагалі — вона, буржуазія, завоювала нарешті виключну політичну владу в сучасних констітуційних державах, з того часу, як зявила ся сучасна велика промисловість і світовий ринок.

---

*) Так італійські і французькі міщане називали свою мійську громаду, відкупивши або забравши силоміць у своїх февдальних панів перші права самопорядкування.

Сучасний уряд це є лиш комітет, що порядкує спільними справами всеї буржуазії.

Буржуазія грала в історії незвичайно революційну роль.

Скрізь, де тільки вона запанувала, вона знищила всі февдальні, патріархальні, ідилічні відносини. Вона пірвала без жалю ріжноманітні февдальні звязки, що сполучували людину з її природними панамі, і не лишила між людьми ніякого иньшого звязку, крім голого інтересу, крім холодних рахунків «на готові гроші». Сьвяті поривання побожної мрійности, лицарського ентузіязму міщанської сентиментальності, — вона втопила в холодній воді егоїстичних рахунків. Вона перетворила особисту поважність людини в мінову вартість і на місце незлічимого числа добутої і патентованої свободи вона поставила одну безсовістну свободу — свободу торгівлі. Одним словом на місце визиску повятсго релігійними і політичними оманами вона поставила визиск отвертий, безсоромний, безпосередній, жорстокий.

Буржуазія позбавила мани усі ті професії, на які до того часу дивили ся з повагою й пошаною. Лікаря, правника, попа, поета, ученого вона зробила своїми платніми наймитами.

Буржуазія зірвала з родинних відносин їх ніжне, сентиментальне повивало і повернула їх в чисто грошеві відносини.

мореплавству і сухопутним зносинам. Це, з свого боку, вплинуло на розширенє промисловости, і помірно з тим, як розширювались промисел, торговля, мореплавство, желізницї, — помірно з тим розвивала ся і буржуазія, збільшуючи свої капітали і випираючи назад всі кляси, які зістали ся од середніх віків.

Отож ми бачимо, що сучасна буржуазія сама є продуктом довгого розвитку, цілої низки перетворень в засобах продукції і зносин.

Кожен з цих кроків розвитку бужуазії супроводив ся відповідним політичним поступом. Пригноблений стан за часів панування февдалів; узброєна і самопорядковуюча асоціяція в комуні' *); тут — незалежна мійська республіка, там — третій оподаткований стан монархії; далі в часи мануфактури, в станових або абсолютних монархіях — сила паралзуюча дворянство; головна підвалина великих монархій взагалі — вона, буржуазія, завоювала нарешті виключну політичну владу в сучасних констітуційних державах, з того часу, як зявила ся сучасна велика промисловість і сьвітовий ринок.

---

*) Так італійські і французькі міщане називали свою мійську громаду, відкупивши або забравши силоміць у своїх февдальних панів перші права самопорядкування.

Сучасний уряд це є лиш комітет, що порядкує спільними справами всеї буржуазії.

Буржуазія грала в історії незвичайно революційну роль.

Скрізь, де тільки вона запанувала, вона знищила всі февдальні, патріярхальні, ідилічні відносини. Вона пірвала без жалю ріжнومانітні февдальні звязки, що сполучували людину з її природними панамі, і не лишила між людьми ніякого іншого звязку, крім голого інтересу, крім холодних рахунків «на готові гроші». Сьвяті поривання побожної мрійности, лицарського ентузіязму міщанської сентиментальності, — вона втопила в холодній воді егоїстичних рахунків. Вона перетворила особисту поважність людини в мінову вартість і на місце незлічимого числа добутої і патентованої свободи вона поставила одну безсовістну свободу — свободу торгівлі. Одним словом на місце визиску повятсго релігійними і політичними оманами вона поставила визиск отвертий, безсоромний, безпосередній, жорстокий.

Буржуазія позбавила мани усі ті професії, на які до того часу дивили ся з повагою й пошаною. Лікаря, правника, попа, поета, ученого вона зробила своїми платніми наймитами.

Буржуазія зірвала з родинних відносин їх ніжне, сентиментальне повивало і повернула їх в чисто грошеві відносини.

Буржуазія показала, як грубе виявлення сили в середні віки, що так чарує реакціонерів, годилося з самим найгіршим ледацтвом. Вона перша показала, що може зробити діяльність людини. Вона утворила зовсім інші дива од єгипетських пірамід, римських водотягів і готських соборів; вона виконала не такі походи, як переселення народів і хрестові походи.

Буржуазія не може існувати, не революціонізуючи безперестанно знаряддів продукції, а значить і продукційних відносин, себ-то і всіх суспільних відносин. Незмінне-ж заховування старих засобів продукції, навпаки, було умовою існування всіх попередніх промислових клас. Безперестанні перевороти в продукції, постійне хитання всіх суспільних обставин, вічна незабезпеченність, невпинний рух, — все це визначає буржуазну епоху поміж всіма іншими. Усі міцні, закам'янілі відносини з відповідними до них, віками освяченими, поглядами і уявами, руйнують ся; всі новоутворенні старіють ся перше ніж встигнуть закам'яніти. Усе, що станове і нерухоме — зникає, все, що сьвяте — ганьбить ся; люди нарешті мусять поглянути тверезими очима на своє життєве становище і на свої взаємні відносини.

Потреба збутку, який безупинно розростав ся-б, примушує буржуазію ганяти по всьому сві-

ті. Йї усяда треба пролізти, скрізь улаштуватись, скрізь завязати зносини.

Визискуючи сьвітовий ринок, буржуазія зроби́ла космополітичним продукцію і споживання всіх країн. На превеликий жаль реакціонерів, вона відняла у промисла його національний ґрунт. Стародавні національні промисли знищені, або нищать ся на наших очах. Вони випихають ся новим промислом, заведення якого є питаннем життя для кожної з цивілізованих націй, — промислом, який обробляє не тільки місцеві сирі матеріяли, але також і сирі матеріяли найдальших країн. Витвори цього нового промислу споживають ся не тільки в самій країні, але й по всіх частинах сьвіту. Замість старих потреб, що задовольняли ся місцевими продуктами, зявляють ся нові для задоволення яких потрібні продукти найдальших країн і кліматів. Замість старої місцевої і національної самозабезпеченості і відокремленості виступає загальна міньба, загальна залежність націй одної від другої. Те саме можна сказати і про духовну продукцію. Духовні здобутки окремих націй, роблять ся спільним добром. Національна однобічність і обмеженість робить ся все більш та більш неможливою ї з численних національних і місцевих літератур утворюеть ся одна сьвітова література.

Швидким поліпшуваннем всіх знаряддів продукції, безперестанним полехшуваннем засобів

зносин, буржуазія жене всі, навіть варварські, народи, на шлях цивілізації. Дешеві ціни її товарів — це важка артилерія, за поміччю якої буржуазія руйнує до щенту китайські мури і примушує до капітуляції запеклу ненависть варварів до зсыго чужого. Вона примушує всі нації завести у себе буржуазний засіб продукції, коли вони не хотять загинути; вона змушує їх завести у себе так звану цивілізацію, то-б то стати буржуа. Одним словом вона переробляє весь сьвіт на свій кшталт.

Буржуазія віддала село під пануванне міста, она здобувала величезні міста, вона значно побільшила число мійського населення супроти сільського і таким чином визволила значну частину населення від вузького, обмеженого життя на селі. Так само, як село стало залежним од міста, так само варварські і на пів варварські країни стали залежними од цивілізованих, хліборобські народи — од буржуазних народів, Схід — од Заходу.

Буржуазія постійно усуває роздробицю знарядів продукції, маєтку і населення. Вона злучила населенне в великі маси, знаряддя продукції централізувала, а власність сконцентрувала в руках не великого числа властників.

Конечним наслідком цього була політична централізація. Незалежні, ледви злучені між собою провінції, з ріжними інтересами, законами, урядами, ріжними митовими системами були зеднані в

одну націю, з одним урядом, однаковими законами, одними клясовими інтересами, з одною митовою системою.

Буржуазія за часи свого менш ніж вікового панування утворила могутніші і грандіозніші продукційні сили, ніж всі попередні покоління вкупі. Опанування силами природи, машинерія, пристосовання хемії до промислу і хліборобства, пароплавання, залізниця, електричні телеграфи, експлоатація цілих частин світа, регуляція рік, цілі населення, що наче вирости з землі, — яке попереднє століття могло собі уявити, що в громадській праці заховані такі продукційні сили?!

Одже ми бачили, що зняряддя продукції і засоби зносин, на ґрунті яких розвивається буржуазія, утворилися ще в фєвдальнєм суспільстві. На певнєму ступні розвитку цих засобів продукції і зносин умови, в яких фєвдальнє суспільство витворювало товари і їх міняло, фєвдальна організація хліборобства і мануфактури, або, одним словом, фєвдальні відносини власности вже перестали відповідати розвиненим продукційним силам. Вони спиняли продукцію, замість того, щоб спричинитися до її розвивання. Вони стали для неї кайданами. Вони мусіли порвати ся, і дійсно порвались.

На їхньому місці повстала вільна конкуренція з відповідною до неї громадською і політич-

ною конституцією, в якій економічно і політично панує кляса буржуазії.

На наших очах відбувається ся подібний до цього рух. Буржуазні відносини власности, відносини продукції і зносин, сучасне буржуазне суспільство, що викликало такі грандіозні засоби продукції і зносин, — це суспільство опинилось в становищі чарівника, який не може опанувати викликаних ним самим підземних сил. Впродовж кількох останніх десятиліть історія промислу і торгівлі се є історія повстання сучасних продукційних сил проти сучасних продукційних відносин, проти тих відносин власности, які складають умови життя і панування буржуазії. Досить згадати про торговельні кризи, які своїм періодичним поворотом чим раз то все більше погрожують існуванню всього буржуазного суспільства. Кризи періодично нищать значну частину не тільки витворених уже продуктів, але й готових продукційних сил. В часи криз вибухає громадська пошесть, що усім попереднім епохам здавалось би безглуздем — пошесть надпродукції (зайвої продукції).

Суспільство враз повертаєть ся на де-який час у варварство; можна подумати, що нужда, або загальна згубна війна відібрала у суспільства всі засоби існування; видаєть ся, наче промисел і торгівля знищені. І через що-ж се? Через те, що суспільство занадто має засобів до існування, над-

то розвинений в йому промисел, торгівля. Продукційні сили, якими воно може користувати ся, уже не сприяють розвиткови буржуазних відносин власності; навпаки, вони вже стали надто дужими для цих відносин, ці відносини стоять їм на перешкоді; а коли вони цю перешкоду перемагають, у всьому буржуазнім суспільстві вчиняєть ся нелад, самому істнованню буржуазної власності погрожує небезпека. Буржуазні відносини стали надто тісними, щоб вмістити в собі всі витворені ними багатства. — Яким же чином запобігає буржуазія крізам? З одного боку, приневоленим знищенням цілої маси продукційних сил; з другого боку, здобуванням нових ринків і ґрунтовнішою експлуатацією старих. Чим, отже? А тим, що виготовує нові, ширші і дужчі крізи, і тим, що зменьшує засоби запобігання їм.

Та сама зброя, якою буржуазія повоювала федалізм, повертаєть ся тепер проти неї самої.

Проте буржуазія не тільки викувала зброю, яка її доведе до погибелі; вона також породила людей, які візьмуть ту зброю у руки — вона породила сучасних робітників, пролетарів.

Помірно з тим як розвиваєть ся буржуазія, тоб-то капитал, помірно з тим розвиваєть ся і пролетаріят, кляса сучасних робітників, що живуть доти, доки мають роботу, і що находять собі роботу лиш доти, доки їхня робота побільшує капитал.

Робітники, що мусять себе продавати од штуки, це такий же товар, як і всяка иньша річ у торговлі, і через це вони підлягають всім змінам конкуренції, всім хвилюванням ринку. Через заведення машин і поділ праці праця пролетарів втратила весь свій самостійний характер, а через те і всю принадлежність для робітників. Робітник став простим додатком до машин; від нього потребують лиш самих простих, дуже одноманітних рухів, яких зовсім неважко навчитися. Через це і коштує робітник лиш трохи не стільки, скільки потрібно на його удержання та на розплоджування його раси. А ціна кожного товару, а значить і праці, рівна коштом його продукції. Значить, чим обридливішою стає праця, тим меншою стає платня. Та це ще не все: помірно з тим, як зростає уживання машин і поділ праці, — помірно з тим, зростає і кількість праці, чи то через збільшене числа годин праці або через збільшене самої праці, яка витрачається впродовж певного часу, чи завдяки прискоренному рухові машин і т. п.

Сучасний промисел зробив з невеличкої майстерні патріархального майстра величезну фабрику промислового капіталіста. Гурти робітників, зібраних у фабриці, організовано по військовому. Як прості салдати промислової армії вони підлягають доглядові цілої ієрархії унтерофіцерів і офіцерів Вони — раби не тільки цілої буржуазної

кляси і буржуазної держави, — вони що дня і що години поневолені машиною, доглядачем, а насам перед окремим підприємцем буржуа. І чим більше цей деспотизм проголошує зиск своєю єдиною метою, тим більше стає він дрібним, ненавистним, гнітучим.

Чим менше ручна праця вимагає зручності і сили, себ-то: чим більше розвивається сучасний промисел, — тим більше випихається праця чоловіків працею жінок. Ріжниці полу й літ не мають більше ніякої суспільної ваги що до кляси робітників. Є це тільки знаряддя праці, які коштують ріжно, відповідно до літ і полу.

Як визиск робітника фабрикантом кінчається на тому, що робітник одержує свій заробіток готовими грішми, то він робить ся здобичею иньших частин буржуазії, — хазяїна будинку, крамаря, ляхваря і иньших.

Дотеперішні дрібні середні шари суспільства, дрібні промисловці, купці і рантьє, ремісники і селяне, всі ці групи обертають ся в пролетаріят, хочасти через те, що їх невеличкий капітал не вистарчає для провадження великого промислу і занепадає через конкуренцію більших капіталістів, хочасти через конкуренцію більших капіталістів, хочасти через те, що їх зручність при нових засобах продукції губить свою вартість. Оттак рекрутується ся пролетаріят з усіх груп населення.

Пролетаріят переходить через різні фази розвитку. Його боротьба з буржуазією починаєть ся зо дня його народження.

З початку борять ся робітники поодинці, далі робітники однієї фабрики, нарешті робітники одного фаху в одній місцевості проти окремого буржуа, що їх безпосередно визискує. Вони нападають не тільки на буржуазні продукційні відносини, але на самі знаряддя продукції; вони нищать чужі товари, які роблять їм конкуренцію, руйнують машини, палять фабрики; вони силкують ся повернути загублене становище середньовічних робітників.

На цім ступні розвитку робітники становлять розвіяну по всій країні і розеднану конкуренцією масу. Те що вони держать ся купи, виступають разом, це ще не є наслідком їх власного єднання, а є лиш наслідком єднання буржуазії, що для осягнення своїх політичних цілів мусить і ще має спроможність рухати весь пролетаріят. Одже пролетарі на цім ступні розвитку борять ся не з своїми ворогами, а з ворогами своїх ворогів, з останками абсолютної монархії, з земельними власниками, з непромисловими буржуа, з дрібними міщанами. Таким побитом, весь історичний рух концентруєть ся в руках буржуазії; кожна побіда оттак осягнена, це побіда буржуазії.

Але розвиток промислу не тільки побільшує

число пролетаріату, — він збиває єго у що-раз більші маси; сила пролетаріату росте і він починає що раз то більше розуміти цю силу. Інтереси і життєве становище пролетарів що раз більше вирівнюють ся, бо машини постійно заглажують всі неоднаковости праці і мало не скрізь пригнітають заробітну платню до однаково низької міри. Зростаюча конкуренція буржуа про між собою і торговельні кризи, що впливають з цієї конкуренції, роблють заробіток пролетаря що-раз більше непевним; безупинне поліпшення машин, що поступає чим раз швидше, робить все життєве становище робітника що раз більше хистким; сварки про між поодиноким робітником і поодиноким буржуа що-раз більше набірають ся характеру сутички між двома клясами. Робітники починають закладати спілки проти буржуазії; вони виступають у-купі, щоб запевнити свою заробітну платню. Вони засновують нарешті навіть сталі товариства, щоб забезпечити себе на час розрухів.. Подекуди ця боротьба проявляєть ся в повстанських бунтах.

Інколи побіждають робітники, але не на довго. Дійсним наслідком їх боротьби не є безпосередній успіх її, але та одностайність робітників, що чим раз то все ширшає. Цій одностайності сприяє викликане великою продукцією поліпшене засобів зносян, яке стикає між собою робітників ріжних місцевостей. Вже досить і цього стикан-

ня, щоб місцеві сварки, що скрізь мають однаковий характер, обернули ся в одну національну класову боротьбу. Але кожна класова боротьба — є боротьба політична. І сучасні пролетарі завдяки залізницям в де-кілька літ досягнули такого зєднання, до якого середньовічні міщани з їх поганенькими шляхами потрібувалиб цілі століття.

Оця організація пролетарів в класу, а значить і в політичну партію, раз-по-раз розбиваєть ся конкуренцією по між самими робітниками. Але раз ураз вона повстає знову, — повстає дужча, міцнійша, могутнійша. Користуючись незгодою по-між буржуазією, вона допевняєть ся признання деяких робітничих інтересів законом. Так вийшло з законом про десяти-годинний робочий день в Англії.

Незлагоди в старому суспільстві взагалі всяко сприяють розвиткові пролетаріату. Буржуазія провадить безупинну боротьбу: з початку проти аристократії, далі проти тієї частини самої буржуазії, інтереси якої спиняють поступ промислу і, нарешті, вона постійно бореть ся з буржуазією всіх чужоземних країн. В усіх цих випадках вона мусить звертатт ся до пролетаріату, просити в його запомоги і таким робом пхає його на шлях політичного руху. Оттак вона сама дає пролетаріатові елємент свого політичного досьвіду, тоб-то зброю проти самої себе.

Як ми бачили, через поступ промислу цілі

шари пануючої кляси перевертають ся в пролетаріят, або принаймні умови їх істновання занебезпечені. Вони також віддають пролетаріятові дуже багато виховуючих елементів.

Нарешті, в той час, коли клясова боротьба наближаєть ся до розв'язання, процес розкладу серед пануючої кляси, серед усього старого суспільства, робить ся остільки різким і гострим, що невелика частина пануючої кляси відклоняєть ся від неї і прилучаєть ся до кляси революційної, кляси, яка несе в своїх руках будучність. Так само, як колись пристала до буржуазії частина аристократії, так тепер прилучаєть ся до пролетаріяту частина буржуазії, а саме: частина буржуазних ідеологів, що дійшла до теоретичного розуміння усього історичного руху.

З поміж усіх кляс, що стоять тепер проти буржуазії, тільки один пролетаріят є справдішньою революційною клясою. Усі иньші кляси гинуть од великого промислу, — пролетаріят утворюєть ся ним.

Середні шари: малий промисловець, малий купець, ремісник, хлібороб, всі вони борять ся з буржуазією, щоб охоронити своє істнованє, як середніх шарів. Одже вони не революційні, але консервативні. Вони навіть реакційні, бо вони силкують ся повернути назад колесо історії. А як вони і революційні, то лиш остільки, оскільки їх чекає

пролетаризація, оскільки вони боронять будучі свої інтереси, а не інтереси сучасні, оскільки вони покидають свій власний погляд, щоб стати на погляд пролетаріату.

Босяцтво — цей продукт пасівного зледашіння найнищих шарів старого суспільства, розворушене революцією пролетаріату, подекуди захоплює ся рухом, але все його життєве становище дає спроможність легко його підкупити до реакційних каверз.

В умовах життя прелетаріату немає й сліду од життєвих умов старого суспільства. Пролетар не має власности; його відношенє до жінки і дитини не має нічого спільного з буржуазними родинними відносинами; сучасна промислова праця, сучасне ярмо капіталу, що однаково гнітить робітника і в Англії, і у Франції, однаково і в Америці, і в Німеччині, — позбавило його всякого національного характеру. Закони, мораль, релігія, — все це для його лиш буржуазні забобони, за якими криють ся буржуазні інтереси.

Усі попередні кляси, здобуваючи для себе владу, силкувались запевнити своє, вже здобуте, життєве становище, тим що підгортали під умови найкращого визиску, все суспільство. Пролетарі-ж можуть завладіти продукційними силами суспільства, лишень тоді коли вони знищать свій власний, а разом з тим і весь дотеперішній взагалі спосіб

присвоюваня. Пролетарі не мають нічого свого щоб охоронити, вони повинні знести всі дотеперішні приватні багатства і безпеки приватної власности.

Всі дотеперішні рухи були рухами меншости, або корпстними для меншості. Пролетарський рух є самостійним рухом величезної більшости на користь величезної більшости. Пролетаріят, цей найнищий шар теперішнього суспільства, не може підняти ся, не може випростати ся не рознесши на порох усієї надбудови шарів, яка складає офіційальне суспільство.

Хоч і не змістом, так за те формою, боротьба пролетаріату з буржуазією є найсамперед — національною. Пролетаріят кожної країни мусить, розумієть ся, насамперед упорати ся з своєю власною буржуазією.

Робивши нарис найбільш загальних фаз в розвиткові пролетаріату, ми простежили більш або менш скриту громадську війну аж до тієї хвилини коли вона обертається в відкриту революцію і коли пролетаріят, насильно скинувши буржуазію, починає сам панувати.

Все дотеперішнє суспільство, як ми бачили, спірало ся на антагонізм між пригноблювачами і пригнобленими клясами. Але для того, щоб можна було яку-небудь клясу гнобити, треба їй забезпечити принаймні ті умови існування, які потріб-

ні для її хоч би й невольницького життя. Кріпак за часів кріпацтва доробив ся до члена комуни, так само як міщанин під ярмом февдального абсолютизму доріс до становища буржуа. Навпаки-ж, сучасний робітник, замість того, щоб враз з поступом промислу піднімати ся, спускаєть ся все нижче, нижче навіть умов існування своєї власної кляси. Робітник стає злидарем і злидні розвивають ся ще швидше, ніж населеннє і багатство. З цього стає видно, що буржуазія не здатна бути надалі пануючою клясою і проголошувати умови свого існування за закон, що має кермувати суспільством. Вона нездатна панувати, бо нездатна забезпечити своєму невольникові навіть невольницького існування, нездатна панувати, бо вона мусіла довести його до такого становища, що сама мусить його годувати, замість того, щоб годувати ся з його. Суспільство вже не може під нею жити, тоб-то, її життя не годить ся з життям суспільства.

Найголовнішою умовою існування і панування буржуазії є нагромадженнє багатства в руках приватних осіб, утворенє і побільшенє капіталу: а умовою існування капіталу є наємна праця. Наємна праця тримаєть ся виключно на конкуренції робітників про між себе. Поступ промислу, пасивною підоймою якого є буржуазія, становить на місце відокремленности робітників завдяки кон-

куренції — революційне їх зєднанє через асоціяцію. От так розвиток промислу підкопує під ногами буржуазії навіть той самий ґрунт, на якому вона витворює продукти і їх присвоює. Вона витворює насамперед своїх власних могильників. Її погибель так само неминуча, як і перемога пролетаріату.

II.

ПРОЛЄТАРІ ТА КОМУНІСТИ.

Яке становище займають комуністи що до пролетарів взагалі?

Комуністи — це не є яка-небудь окрема партія, що стоїть проти інших робітничих партій.

Вони не мають ніяких інтересів інших від інтересів всього пролетаріату.

Вони не виставляють ніяких окремих принципів, відповідно до яких вони хотіли-б сформува-ти пролетарській рух.

Комуністи відрізняють ся від решти пролетарських партій тільки тим, що, з одного боку, в боротьбі пролетарів різних націй вони знаходять спільні, незалежні від національних обставин, інтереси всього пролетаріату і пильнують цих інтересів, — з другого-ж боку, вони відрізняють ся тим, що на різних ступнях розвитку боротьби пролетаріату з буржуазією вони завсігди мають на оці інтереси цілого руху.

Таким робом, що до практики комуністи — це найрішуча, раз-у-раз поступаюча далі частина робітничих партій всіх країн, що-ж до теорії, то перед рештою пролетарської маси вони мають перевагу у тім, що розуміють умови, хід і загальні наслідки пролетарського руху.

Комуністи мають ту саму найблизчу мету, що й інші пролетарські партії, а саме обернення пролетаріату в клясу, знищення панування буржуазії, здобуття пролетаріатом політичної влади.

Теоретичні пункти комуністів ані трішки не спірають ся на ідеї і прінципи, знайдені або відкриті тим чи иньшим світовим реформатором.

Вони виявляють з себе лиш вираз в загальних рисах дійсних відносин існуючої клясової боротьби, лиш загальний вираз історичного руху, що відбуваєть ся на наших очах. Змагання до знесення дотеперішних відносин власности не є характерною прикметою комунізму.

Всі відносини власности підлягали постійним історичним змінам і одмінам.

Наприклад французька революція знесла фєвдальну власність на користь власности буржуазної.

Що вже визначає комунізм, так се не знесення власности взагалі, але знесення власности буржуазної.

А сучасна буржуазна приватна власність це є

останній і найповнійшій вираз вітворювання продуктів, яке спираєть ся на клясові антагонізми, на визискування одних другими.

В цім розумінню комуністи можуть висловити свою теорію оттаким виразом: скасування приватної власности.

Нам, комуністам, закидали, що начеб то ми хочемо знести здобуту особистою працею, власними руками зароблену власність, — власність, що є ґрунтом для всякої особистої свободи, діяльности та самостійности.

Напрацьована, здобута своїми руками, заслужена власність! Чи ви говорите про дрібно-міщанську, дрібно-селянську власність, що існувала перед буржуазною власністю? Ми не потребуємо її касувати, розвиток промислу сам знищив і нищить її щоденно.

Або може ви кажете про сучасну приватну власність буржуазії?

Таж хіба наємна праця, праця пролетарів, дає їм власність? А ні трішечки! Вона утворює капітал тоб-то власність, що визискує наємну працю і що може розвивати ся лишень тоді, коли вона утворює нову наємну працю за для нового визиску її. В своїй теперішній формі власність тримаєть ся на антагонізмі між капіталом і наємною працею. Розгляньмо обидва боки цього антагонізму.

Бути капіталістом, це значить займати в про-

дукції не тільки особисте, але також і суспільне становище. Капітал є спільним громадським продуктом і може бути зужитий для діла лиш спільними заходами багатьох, ба натіть, всіх членів суспільства.

Значить капітал не є особистою силою, він є силою суспільною.

Отож, коли капітал повернеться у спільну власність всіх членів суспільства, то це не буде перетворення особистої власності в громадську. Змінить ся лиш суспільний характер власності. Вона втратить свій клясовий характер.

Звернім ся тепер до наємної праці.

Пересічна ціна наємної праці — се мінімум заробітної платні, се-то, сума засобів до життя, потрібних для того, щоб робітник міг вижити, як робітник. Значить, того, що придбає собі наємний робітник своєю працею, ледви вистарчає на удержання і продовження його життя. Ми зовсім не бажаємо касувати цього особистого присвоювання продуктів праці, яке потрібне для безпосереднього удержання і продовження життя, — присвоювання, що не лишає ані трохи чистої користи. Ми тільки бажаємо знести жебрацький характер цього присвоювання, при якому робітник живе тільки для того, щоб збільшувати капітал, і живе тільки доти, доки це годить ся з інтересами пануючої кляси.

В буржуазному суспільстві жива праця — це лиш засіб побільшувати скупчену працю. В комуністичному суспільстві скупчена праця є лиш засобом для того, щоб розширити, збагатити життєвий процес робітника і сприяти йому.

Виходить, що в буржуазному суспільстві минуле панує над сучасним, а в комуністичному сучасне над минулим. В буржуазному суспільстві капітал є самостійним і особистим, тоді коли працюючий індивідуум — не самостійний і не має індивідуальности.

І знесенне цих відносин буржуазія називає знесенням особистої свободи! Та вона має рацію: бо тут справді йде річ про знесенє особистої свободи і самостійности буржуазії.

Серед сучасних буржуазних продукційних відносин за свободу вважають вільну торгівлю, вільну куплю і продаж.

Але разом з тим, як згине баришування, згине також і вільне баришування. Балаканина про вільне баришувння, як і всі иньші великі слова нашої буржуазії про волю, взагалі мають вагу тільки що до звязаного баришування, що до поневоленого міщанина середніх віків; та вони не мають ніякої ваги проти комуністичного знесеня баришування, протя знесеня буржуазних продукційних відносин і самої буржуазії.

Вас гніває те, що ми хочемо знести приватну

власність. Але ж у вашому сучасному суспільстві приватна власність уже знесена для 9/10 його членів, вона саме через те й існує, що 9/10 членів суспільства не мають її. Виходить, що ви нам докоряєте за те, що ми хочемо знести ту власність, необхідною умовою існування якої є відсутність власності у величезної більшості суспільства.

Одним словом, ви нам дорікаєте, що ми хочемо знести вашу власність. Ми справді хочемо це зробити.

З тієї хвилини, як уже не можна буде повертати праці на капітал, гроши, ґрунтову ренту, або просто кажучи, на монополізовану суспільну силу; тоб-то, з тієї хвилі, як особистої власності не можна вже буде переміняти на буржуазну власність, з тієї хвилини, кажете ви, особа буде знищена.

Значить, ви признаєтесь, що на вашу думку особа — це ніхто иньший тільки буржуа, буржуазний власник. І ця особа справді мусить бути знищена.

Комунізм не від кого не відбирає спромоги присвоювати для себе суспільні продукти; він тільки відбирає спромогу через це присвоюванню поневолювати чужу працю.

Казали ще, що разом з знесенням приватної власності скінчить ся всяка діяльність і настане загальне зледашінне.

Коли це так, то буржуазне суспільство дав-

но вже мусіло б загинути через свою ліноту, бо ті що в нім працюють, — не заробляють нічого, а ті, що заробляють — зовсім не працюють. З усього цього розміркування випливає ця тавтологія: не буде ніякої наємної праці, коли не буде капіталу.

Всі докори, звернені проти комуністичного засобу присвоювання і продукції матеріальних продуктів, торкають ся також і до присвоювання та продукції продуктів духовних. Так само, як скасування клясової влади на думку буржуа є скасуванням самої продукції, — так само знищення клясового характеру освіти є на його думку знищенням освіти взагалі.

Та просвіта, погибіль якої він обплакує, для величезної більшості є засобом обернутись в машину.

Але що вам з нами змагатися, коли ви міряєте знесення буржуазної власності на погляд вашого розуміння свободи, просвіти, права і т. и.. Ваші ідеї сами випливають з буржуазних відносин продукції і власності, так само, як ваше право — це воля вашої кляси, що з неї ви зробили закон, — воля, зміст якої залежить од матеріальних умов існування вашої кляси.

Вам користо уявляти, що ваші класні відносини продукції і власності з історичних, з таких, що одміняють ся разом з рухом продукції, пере-

вернули ся на вічні закони природи і розуму, але так само уявляли собі і всі иньші счезлі пануючі класи. Те саме, що ви так добре розумієте коли говорить ся про античну власність, треба зрозуміти коли говорить ся про власність буржуазну.

Знесене родини! Навіть самих найбільших радикалів обурює цей гидкий намір комуністів.

На чім стоїть сучасна буржуазна родина? На капіталі, на приватному зискові. В цілком розвиненій формі вона існує тільки для буржуазії; але вона має доповнення до себе в приневоленій безродності пролетарів і в прилюдній проституції.

Буржуазна родина, розуміється, упаде разом з упадком цього її доповнення, а вони обидві зникнуть в той самий час як зникне капітал.

Може ви нам дорікаєте, що ми хочемо знести визискування дітей їхніми батьками? Ми признаємось до цього злочинства.

Але ви кажете, що становлючи замість родинного суспільного виховання дітей, ми тим самим руйнуємо найдорожші для людей відносини.

А ваше виховання, хіба воно не уряджене також суспільством? Хіба воно не залежить від суспільних відносин, серед котрих ви виховуєте, хіба не залежить від безпосереднього і посереднього вступання суспільства, від шкіл і т. и.? Комуністи не знайшли цього впливу суспільства на виховання; вони тільки хотять змінити його харак-

тер, вилучити виховання з під впливу пануючої класи.

Буржуазне базікання про родину і виховання, про щирі відносини батьків до дітей робить ся тим більше бридким, чим більше через великий промисел для пролетарів руйнують ся усі родинні звязки і діти повертають ся у прості об'єкти торгівлі і знаряддя до праці.

Але ви, комуністи, хочете завести спільність жінок! Хором кричить до нас уся буржуазія.

Буржуа бачить в своїй жінці звичайне знаряддя продукції. Він чує, що знаряддя продукції мають використовувати ся спільно, і, розумієть ся, не може собі нічого иньшого подумати, як тільки те що жінок спіткає та сама недоля спільности.

Йому й не втямкн, що тут мова як раз про те, щоб знести становище жінок, як простих знаряддів продукції.

Про те, нема нічого сьмішнійшого, як цей високоморальний жах наших буржуа з приводу наче-б то офіційального наміру комуністів завести спільність жінок. Комуністи не потрібують заводити спільности жінок, вона майже завсїгди істнувала.

Наші буржуа, не задовольняючись тим, що вони мають для своєї потіхи жінок і дочок своїх пролетарів, — не кажучи вже про офіційальну

проституцію, — з особливим смаком зводять жінок один в одного.

Буржуазний шлюб в дійсности це є спільність шлюбних жінок. Чим вже найбільше можна було б дорікати комуністів, так се хіба тим, що вони бажають завести офіфіціальну, прямодушну спільність жінок замість лицемірної, потайної. Але само собою розумієть ся, що разом з знесенням теперішніх продукційних відносин, зникне також і спільність жінок, що з них випливає, тобто, зникне і офіфіціальна і неофіфіціальна проституція.

Крім того комуністам докоряють, що начебто вони хотять знести батьківщину, національність.

Робітники не мають ніякої батківщини. Не можна у них відібрати те, чого вони не мають. Тим, що пролетаріят насамперед мусять здобути собі політичне панування, зорганізувати ся в національну клясу, сам улаштувати ся яко нація тим він сам ще є національним, хоч і зовсім не в розумінню буржуазії.

Національна відокремленість і антагонізми народів раз-у-раз зникають разом з тим, як розвиваєть ся буржуазія, свобода торгвлі, світовий ринок, одноманітність промислової продукції і відповідні до них життєві відносини.

Панування пролетаріяту ще більше спричи-

нить ся до їх зникання. Спільна діяльність, нехай хоч цивілізованих країн, — це одна з перших умов його визволення. Помірно з тим, як уступатиме експльоатація одного індивідуума, уступатиме також експльоатація одної нації другою.

Коли зникнуть клясові антагонізми в середині нації, зникнуть також і ворожі відносини по-між націями.

Що ж до обвинувачень, що їх зводять на комуністів збоку релігії, фільзофії і идеольогії, — то вонд не варті й того, щоб на них уважати.

Чи ж треба багато думати, щоб зрозуміти, що коли змінюють ся життєві обставини людей, їх суспільні відносини і істнуваннс, то в-купі з тим одмінюють ся й їхні гадки, погляди й розуміння, одним словом їхня свїдомість.

Щож нньше показує історія ідей, як не те, що духовна продукція зміняеть ся разом з матеріальною? Пануючі в певний час ідеї завжди були ідеями пануючої кляси.

Балакають про ідеї, які перевертали ціле суспільство; але цим висловлюють тільки той факт, що в межах старого суспільства утворились елементи нового; що разом з скасуваннем старих життєвих обставин, касують ся також і старі ідеї.

Коли старий свїт схиляв ся до упадку, тоді хрпстіянська релігія перемогла старі релігії. Ко-

ли християнські ідеї в 18 столітті оступалися перед просвітним ідеями, то тоді як раз февдальне суспільство провадило завзяту боротьбу з буржуазією, що була тоді революційною. Ідеї про волю совісті й релігії означали лиш вільну конкуренцію на полі науки.

«Та, же», зауважить нам де-хто, «релігійні, моральні, філософічні, правні ідеї і т. п., змінювалися звичайно в протязі історичного розвитку, проте релігія, мораль, філософія, політика, право завжди перебували ці зміни.

«Є крім того вічні правди, як наприкл. свобода, справедливість і инь., що спільні всім фазам суспільного життя. Але комунізм нищить всі старі правди, він нищить релігію, нищить мораль, замість того, щоб їх перетворити на ново; значить він перечить усьому дотеперішньому історичному розвитку».

До чого ж приводить це обвинувачення? Історія всього минулого суспільства розвивалася на ґрунті класових антагонізмів, які в різні епохи мали різні форми.

Але яку б вони форму не мали, визиск одної частини суспільства другою був спільним фактом для усіх минулих віків. Через це нема нічого дивного, що суспільна самосвідомість усіх віків, не дивлячись на всю свою різноманітність і різнокольорність, рухається в певних спільних

формах, — в формах свідомости, які цілком счезнуть тільки тоді, коли зовсім зникнуть длясові антагонізми.

Комуністична революція це є найрадикальнійше розлученне з історичними відносинами власности; не диво, що, розвиваючись, вона найрадикальнійше розлучаєть ся з традиційними ідеями.

Та лишім наріканя буржуазії проти комунізму.

Ми вже бачили ранійш, що першим кроком в робітничій революції є поверненне пролетаріату на пануючу клясу, здобуттє демократії.

Пролетаріят використає своє політичне пануванне на те, щоб споволу видерти від буржуазії увесь капітал, сцентралізувати в руках держави, тоб то в руках зорганізованого в пануючу клясу пролетаріату, всі знаряддя продукції, — і для того щоб яко-мога швидше збільшити массу продукційних сил.

Розумієть ся, спочатку це може стати ся тільки через деспотичне встряванне в маєткове право і в буржуазні відносини власности, значить шляхом таких заходів, які з погляду економічного видають ся не вистарчаючими і непевними; проте вони в ході руху переростуть самі себе і зроблять ся необхідними за для перевернення цілого засобу продукції.

Ці заходи в різних країнах, розуміється, будуть різні.

Однак, для найбільш поступових країн могли б придати ся ось-які, досить загальні в уживанню, заходи:

1) Експропріяція власности на ґрунта і поверненне ґрунтової ренти на державні видатки.

2) Великий поступовий податок.

3) Скасування спадкового права.

4) Конфіскація власности усіх емігрантів і бунтарів.

5) Централізація кредиту в руках держави за поміччю національного банку, державного капіталу і виїмкової монополії.

6) Централізація засобів транспорту в руках держави.

7) Побільшенне числа національних фабрик, знаряддів продукції, оброблюванне і поліпшенне ґрунтів відповідно до спільного пляну.

8) Однакова для усіх обов'язковість працювати, заведенне промислових армій, особливо для хліборобства.

9) З'єднанне хліборобської праці з промисловою, вплив на постійне знищенне різниці між містом та селом.

10) Публичне і безплатне вихованне усіх дітей. Знесенне дитської фабричної праці в її те-

перішній формі. З'єднання виховання з матеріальною продукцією і т. и.

Коли, з поступом розитку, счезнуть клясові ріжниці і вся продукція сконцентруєть ся в руках асоціацій, тоді публична влада втратить свій політичний характер. Політична влада є властиво силою одної кляси, зорганізованою для пригноблення другої. Коли пролетаріят, борючись з буржуазією, неминуче єднаєть ся в клясу, коли він завдяки революції робить ся пануючою клясою і, яко пануюча кляса, силою нищить старі продукційні відносини, — то він нищить разом з продукційними відносинами і умови істновання клясових антагонізмів, нищить взагалі кляси, а тим самим і своє власне пануваннє, яко кляси.

На місці старого буржуазного суспільства з його клясами і клясовими антагонізмами повстає спілка, в якій вільний розвиток **кожного** є умовою для вільного розвитку **усіх**.

III.

СОЦІАЛІСТИЧНА І КОМУНІСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА.

---

1) Реакційний соціалізм.

а) Февдальний соціалізм.

Через своє історичне становище французька і англійська аристократія була покликана писати памфлети на сучасне буржуазне суспільство. А часи липневої французької революції 1830 р. і англійського реформаційного руху її ще раз побив ненавистний висікака. Більше не могло бути й балачки про поважну політичну боротьбу. Йї лишила ся тільки літературна боротьба. Але й на літературному полі вже були неможливі старі балачки з часів реставрації. Щоб зворушити до себе симпатію, аристократія мусіла удавати, що вона не дбає про свої інтереси, а як складає свій акт обвинувачення проти буржуазії, то тільки через те, що хоче боронити інтереси визискуваної робітничої кляси. Оттак вона знайшла собі утіху в тім, що сьпівала прикладки на свого нового

пана і осьмілювалась нашіптувати йому на ухо більш або менш злощасні віщування.

От таким то робом повстав февдальний соціалізм, що був почасти жалістною піснею, почасти пашквилем, почасти відгомонам минулого, почасти погрозою на будуче; він часом утрапляв в саме серце буржуазії гірким і дотепно-вразливим присудом, але завжди робив сьмішне вражіннє своєю цілковитою нездатністю зрозуміти ходу сучасної історії.

Держучи в руці жебрацьку торбину пролетаря, вони вимахували нею, як прапором, щоб зібрати круг себе нарід. Але скільки б разів він не зібрав ся, він спостерігав на їхніх плечах февдальні клейноди і розбігав ся з голосним зневажливим реготом.

Частина французких легітимістів і молода Англія виставляли цю кумедію найкраще.

Коли февдали доводять, що їхній засіб визискування мав иньший вигляд від буржуазного, то вони забувають тільки те, що вони визискували серед зoesім иньших, вже минулих, обставин і умов. Коли вони кажуть, що за їх панування не було сучасного пролетаріяту, то вони забувають тільки те, що як раз сучасна буржуазія була конечним паростком їхнього суспільного ладу.

А проте вони так мало ховають реакційний характер своєї критики, що головне їх жаліннє

на буржуазію є за те, що під її режимом розвивається така кляса, яка пустиє за вітром увесь старий суспільний лад.

Вони нарікають на буржуазію далеко більше за те, що вона породила революційний пролетаріят, ніж за те, що вона порадила взагалі пролетаріят.

Через це, в практичній політиці вони беруть участь у всіх насильних заводах проти робітничої кляси, а в звичайнім життю, на сьміх всім своїм пишним словам, вони потрапляють збирати золоті яблука і вигідно промінати щирість, любов, честь — на овечу вовну, буряки та горілку.

Як піп раз-у-раз ішов поруч з февдалом, так і попівський соціалізм йде поруч з февдальним.

Нема нічого легшого, як полити соціалістичною поливою християнський аскетізм. Хіба ж християнство не повставало також проти приватної власности, проти шлюбу, проти держави? Хіба воно не проповідувало замість добродійства бідности, безженства, убивання тіла, чернечого життя і церкви? Християнський соціалізм — це та свячена вода, що нею піп кропить злість аристократа.

б) Дрібно-буржуазний соціалізм.

Февдальна аристократія не була єдиною клясою, поваленою буржуазією, — клясою, умови

існування якої в буржуазному суспільстві почали хиріти й умірати. Міщанство і селянство середніх віків були попередниками сучасної буржуазії. В країнах, де промисел і торгівля мало розвинені, ця кляса ще й досі нидіє по біля буржуазії, яка що раз то вбиваєть ся в силу.

В тих краях, де розвинула ся сучасна цивілізація, склала ся нова дрібна буржуазія. Вона коливаєть ся між пролетаріятот і великою буржуазією і яко додаток до сучасного суспільства раз у-раз виникає знову. Але конкуренція раз-по-раз спихає членів її в ряди пролетаріяту і вони бачать, що наближаєть ся той час, коли з розвитком промислу вони зовсім зникнуть як самостійна частина сучасного суспільства і коли в торгівлі, в мануфактурі, хліборобстві замість них настануть доглядачі за робітниками і слуги.

Розумієть ся, що в таких краях, як Франція, де більша частина населення складаєть ся з селян, ті письменники, які вступались за пролетаріят проти буржуазії, критикуючи буржуазний режім, прикладали до його дрібно-буржуазну і дрібноселянську мірку і боронили робітничу партію з погляду дрібно-буржуазного. Оттак склав ся дрібно-буржуазний соціалізм. Головою такої літератури є Сісмонді не тільки для Франції, але й для Англії.

Цей соціалізм дуже дотепно розібрав всі су-

перечки в сучасних продукційних відносинах. Він виявив на сьвіт лицемірні прикраси економістів. Він непохитно показав на руйнуючий вплив машинерії і поділу праці, на концентрацію капіталів і ґрунтів, на надпродукцію і кризи, на неминучу загубу дрібних міщан і селян, на злидні пролетаріяту, на анархію в продукції, на страшенно нерівне розкладанне богатств, на згубну промислову війну про-між націй, на руйнуванне старих звичаїв, старих родинних відносин, старих національностей.

З огляду на позитивний зміст цього соціалізму, виходить що він або бажає повернути старі відносини продукції і міньби, а в купі з ними старі відносини власности і старе суспільство, або хоче сучасні знаряддя продукції і міньби знов замкнути в кайдани старих відносин власности, в ті кайдани, які упали і мусіли упасти завдяки цим самим знаряддям. В обох випадках він є реакційним, а разом з тим і утопійним.

Цехова система в мануфактурі і патріярхальне хазяйство на селі — це його останнє слово.

В своїм дальшій розвитку цей напрям перевернув ся в боязьке ниттє.

в) Німецькій або «справжній» соціалізм.

Соціалістична і комуністична література Франції, що виникла під гнітом панування буржуазії

і що є літературним відгомонам боротьби проти цього панування, перейшла до Німеччини як раз в той час, коли буржуазія розпочала свою боротьбу проти фєвдального абсолютизму.

Німецькі філософи, півфілософи і мудрії ласо ухопили ся до цієї літератури, але вони забули, що разом з цією французкою літературою не перейшли до Німеччини і французкі життєві відносини. Французка література до німецьких відносин не мала ніякої практичної ваги і набрала чисто літературного характеру. Вона мимохіть стала непотрібним розміркуваннєм над здійсненнєм людських мрій. Так напр.: вимоги першої французкої революції мали вагу для німецьких філософів 18 століття лиш як вимоги «практичного розуму» взагалі; а вплива волі революційної французкої буржуазії означала на їхню думку закони чистої волі, такої волі, якою вона повинна бути, справжньої людської волі.

Праця німецьких письменників була в тім, щоб погодити нові французкі ідеї з своєю старою філософською совісттю, або, краще сказати, в тім, щоб перейняти французкі ідеї, стоячи на своєму філософському ґрунті.

Це перейманнє відбуло ся таким самим способом, яким взагалі переймаєть ся чужу мову, себ-то через переклад.

Відомо, що ченці, переписуючи манускрипти,

в яких були списані клясичні вчинки старих по ганьських часів, додавали од себе нісенітниці про католицьких святих. Німецькі письменники з світською французкою літературою зробили навпаки. Вони виписували своє філософське безглузде по за французкими орігіналами. Напр., під заслоною французкої критики грошевих відносин вони писали про «відцуранне від людської істоти,» під заслоною французкої критики буржуазної держави вони писали про «знесенне панування абстрактно загального і т. и.

Підсування цих філософських теревенів під французкі виклади вони охрестили за «Філософію діла», за «Справжній соціалізм», за «Німецьку науку соціалізму», «філософське обґрунтування соціаліму» і т. и.

Оттак французку соціалістично - комуністичну літературу було цілком вивалашано. І через те, що в руках німця вона перестала одсвічувати боротьбу одної кляси проти другої, то німець був переконаний, що він перемиг французку «одобічність», що він заступає ся за потребу правди, а не правдиві потреби, за інтереси людської істоти, а не за інтереси пролетаріату, за інтереси людини взагалі, — людини, що не належить навіть до дійсности, а до небесних туманів філософської фантазії.

Цей німецький соціалізм, що так поважно і

щпро брав ся до своїх мизерних школярських вправ, і що так по ярмарковому вигукував про себе, втертяв, проте, свою педантичну невинність.

Боротьба німецької, а надто пруської буржуазії проти фєвдалів і абсолютного королівства, одним словом, ліберальний рух — став поважнійший.

«Справжній» соціалізм мав таким чином бажану нагоду виставити проти політичного руху соціалістичні вимоги, мав нагоду посилати традиційні прокльони лібералізові, представницькому правлінню, буржуазній конкуренції, буржуазній волі друку, буржуазному праву, буржуазній волі і рівності, він мав нагоду проповідувати народнім массам, що вони в цім буржуазнім рухові нічого не здобудуть, а навпаки усе погублять. Німецький соціалізм до речі забув, що французка критика, — невдалим відгомоном якої він був, — мала на думці сучасне буржуазне суспільство з відповідними до його матеріальними умовам існування і відповідною політичною конституцією, тоб-то як раз ті обставини, про здобуття яких в Німеччині тільки була мова.

Він був для німецьких абсолютних урядів з їхнею дружиною попів, шкільних учителів, дідичів і бюрократів — за добре пугало проти грізно виступаючої буржуазії.

Він був солодким додатком до гірких ударів

нагайки і рушничих куль, якими ці самі уряди «усмиряли» повстання німецьких робітників.

Таким чином «справжній» соціалізм, повернувшись у зброю урядів проти німецької буржуазії, почав також заступати ся і за безпосереднє реакційні інтереси, за інтереси німецьких дрібних міщан. Це дрібне міщанство, що залишило ся від 16, століття і що з того часу раз-по-раз знов виринало в ріжноманітних формах, — було правдивою підвалиною існуючого ладу.

Задержуваннє його було задержуваннєм існуючого в Німеччині ладу. Воно боїть ся промислового і політичного панування буржуазії через те, що це пануваннє запевняє йому погибіль з одного боку, в наслідок концентрації капіталу, з другого боку, — в наслідок зросту революційного пролетаріяту. Тому здавало ся, що «справжній» соціалізм зараз забє обидві мухи, і він розповсюджував ся, як пошесть.

Керея, зіткана з метафізичного прядива, помережена квітками красномовного мудрійства, вкрита росю чулого сентименталізму, ця надзвичайна керея, в котру німецькі соціалісти загортали своїх кілька задубілих »вічних правд«, побільшувала тільки здобуток їхніх товарів серед цієї публики.

З свого боку німецький соціалізм щораз більше пізнавав своє призначеннє, — призначеннє бу-

ти будучим заступником оцього дрібного міщанства.

Він проголошував німецьку націю за нормальну націю, а німецького міщанина за нормальну людину. Кожному гидкому вчинкові цього міщанства він надавав якійсь таємничий, високий, соціалістичний зміст, перевертаючи ці вчинки на виворіть. Консеквентний до краю, він виступив безпосереднє проти грубо-руйнуючої тенденції комунізму, і проголосив свою безпартійність вищою від усякої класової боротьби.

За дуже небагатьма виїмками всі наче-б то соціалістичні і комуністичні писання, що кружляють по Німеччині, належать до цієї брудної знесляючої літератури.*)

2) Консервативний або буржуазний соціалізм.

Певна частина буржуазії хоче зарадити соціальному лихові, щоб забезпечити існування буржуазного суспільства.

До цієї частини належать: економісти, філянтропи, гуманісти, ті, що хотять поліпшити ста-

---

*) Революційна хуртовина 1848 р. геть часто вимела цю шолудиву літературу, а її носіїв позбавила охоти, всрявати надалі до соціалізму. Головним представником і класичним типом цієї літератури є добродій Карль Грюн.

новище працюючої кляси, доброчкиці, ласкавці тварів, фундатори товариств тверезости, дрібні реформатори самих ріжних сортів. І цей буржуазний соціалізм справив навіть цілі системи.

Прикладом може бути Фільозофія де ля Місере Прудона.

Ці соціалісти - буржуа хотять зоставити надалі житєві умови сучасного суспільства, скасувавши необхідно впливаючу з цих умов боротьбу і небезпеки. Вони хотять зоставити надалі сучасне суспільство, але без тих елементів, які баламутять його і руйнують. Вони хотять буржуазії без пролетаріяту, Буржуазія, розумієть ся, уявляє, що той сьвіт, в якому вона панує, — то найкращий сьвіт. Буржуазний соціалізм виробляє з цього утішного уявлення напів системи або цілі системи. Пропонуючи пролетаріятові здійснити його системи і увійти в новий Єрусалим, цей соціалізм, властиво домагаєть ся лишень того, щоб пролетаріят зостав ся в старому суспільстві, але щоб перестав його ненавидіти.

Друга, не така систематична, але більш практична форма цього соціалізму силкувалась відвернути робітничу клясу від кожного революційного гуху, доказуючи, що не та чи иньша політична зміна, а лиш зміна матеріяльних, економічних відносин, може поліпшити становище ро-

бітників. Але зміну матеріальних життєвих обставин цей соціалізм зовсім не розумів, як буржуазних продукційних відносин, бо це можливо тільки шляхом революції, він має на увазі лишень адміністративні поліпшення на ґрунті цих самих продукційних відносин, що, таким чином, нічого не змінять в відносинах поміж капіталом і наємною працею, а тільки в кращім разі зменшують для буржуазії кошти її панування і роблять простійшим державне порядкування.

Буржуазний соціалізм досягає відповідного до себе виразу лишень там, де він робить ся звичайною реторичною фігурою.

Вільна торгівля! корисна для робочої класи; охоронні тарифи! в інтересі працюючої класи; тюрма! в інтересі робочої класи: це останнє, єдине поважне помисленне слово буржуазного соціалізму.

Соціалізм буржуазії весь складається з доказування, що буржуа є буржуа — в інтересі працюючої класи.

Критично-утопичний соціалізм і комунізм.

Ми тут балакаємо не про літературу, що у всіх великих сучасних революціях висловлювала вимоги пролетаріату. (Писання Бабефа і инш.)

Перші спроби пролетаріату безпосередне осягнути своїх власних інтересів, зроблені в

часи загального заворушення, період упадання февдального суспільства, — конче мусіли розбити ся через нерозвиненість самого пролетаріату і через брак матеріяльних умов до його визволення, бо ці умови як раз сами — лиш продукт буржуазної епохи. Революційна література, що супроводила ці перші рухи пролетаріату, на зміст була мимоволі реакційною. Вона проповідувала загальний аскетизм і заведенне грубої рівности.

Дійсні соціялістичні і комуністичні системи, системи Сен-Симона, Фурє, Оуена і. т. и. виринули в першій, нерозвиненій добі боротьби між пролетаріатом і буржуазією, в добі про яку ми писали ранійш. (Див. Буржуазія і пролетаріат.)

Творці цих систем уже бачать антагонізм кляс; вони бачуть і вплив тих елементів, що руйнують саме пануюче суспільство. Але вони не помічають на боці пролетаріату ніякої історичної самодіяльности, ніякого властивого йому політичного руху.

Затим, що розвиток клясових антагонізмів йде поруч з розвитком промислу, то вони теж не могли знайти матеріяльних умов, потрібних до визволення пролетаріату; вони намагались утворити ці умови соціяльною наукою соціяльними законами.

На місце суспільної діяльности мусіла ста-

ти їхня особиста діяльність, на місце історичних умов до визволення — фантастичні умови, на місце спокволу поступаючої організації пролетаріятів в клясу — умисне приміркована організація суспільства. Будуча світова історія замикаєть ся для них в пропаганді і в запровадженню на практиці їхніх суспільних плянів.

Вони справді розуміли, що в своїх плянах вони переважно боронять інтереси робочої кляси, яко кляси, що найбільше терпить. Та пролетаріят існує для них тільки з огляду на те, що він найбільше терпить.

Але не розвинена форма клясової боротьби, так само як їх власне життєве становище, доводять до того, що їм починає здавати ся, що вони стоять далеко вище по над тими клясовими антагонізмами. Вони бажають поліпшити життєве становище всіх членів суспільства, навіть тих, яким живеть ся найкраще. Через це вони раз-у-раз звертались до усього суспільства без ріжниць, ба навіть переважно до пануючих кляс. Вони гадали, що треба лиш зрозуміти їхню систему, щоб признати її за найкращий плян найліпшого суспільства.

Вони відхилялись, через це, від усякої політичної, а надто революційної діяльності; вони хотіли досягнути своєї мети мирними шляхами і силкувались пробити дорогу для нової суспіль-

ної евангелії, дрібними, звичайно **хибними, експериментами** і силою прикладу.

Фантастичне малювання будучого 'суспільства виникає в такі часи, коли пролетаріят ще дуже мало розвинений, а значить сам ще фантастично уявляє собі своє власне становище; воно, це малювання, відповідає першим, повним предчуття, його пориванням до загальної перебудови суспільства.

Але соціяльні і комуністичні писання складають ся також з критичних елементів. Вони нападають на всі підстави сучасного суспільства, Через це вони поставили дуже кошовний масеріал до просвічення робітників. Їхні позитивні пункти що до будучого суспільства, напр. знесення ріжниць по-між містом і селом, знищення родини, приватного зиску, наємної праці, проголошення суспільної гармонії, обернене держави в просте порядкування продукцією — всі ці їхні пункти кажуть лишень про знесення тих клясових антагонізмів, котрі як-раз тільки починають розвивати ся і котрі вони знають ще тільки у їх першій нерозвиненій, непевній формі. Через це ці пункти сами мають ще чисто-утопичний характер.

Вага критично-утопичного соціалізму стоїть в цілком протилежному відношенню до історичного розвитку. Помірно з тим, як розвиваєть ся

і впорядковуєть ся клясова боротьба, це фактичне підніманне себе над него, фантастичне звоюванне її губить всяку практичну вартість, всяку теоретичну вагу. Через це, як творці цих систем з багатьох боків і були революційні, то їх ученики раз-у-раз складають реакційні секти. Вони міцно тримають ся за старі погляди своїх учителів, не вважаючи на історичний поступовий розвиток пролетаріату. Завдяки цьому вони хотять знов загасити клясову боротьбу і усунути клясові антагонізми. Вони ще досі мріють про здійснене своїх суспільних утопій, про закладанне окремих »фалянстерів«, заснова-нне Кольоній, урядженне малої «Ікарії»*), — цього манесенького видання нового Єрусалиму і для того, щоб збудувати всі ці іспанські замки, вони мусяли звертать ся до філянтропії буржуаз-них душ і гаманців. По малу малу вони сходять до категорії ранійше намальованих реакційних або консервативних соціялістів, відріжняючись від них лиш більш систематичним педантизмом

---

*) «Гомме-Кольоніями (кольоніями в серед-ні країн) Оуен називає свої взірцеві комуністичні товариства. «Фалянстер» — це назва примірко-ваних Фур,є громадських палаців «Ікарією» звала ся утопійно-фантастична країна, комуністичне у-порядкування якої намалював Кабе.

і фанатичною вірою в чудодійну силу своєї соціальної науки.

Через це вони з серцем виступають проти всякого політичного руху робітників, гадаючи, що він міг повстати тільки з сліпої невіри в нову євангелію.

Оуеністи реагують проти чартистів в Англії, а Фур-єристи — проти реформістів у Франції.

IV.

ВІДНОСИНИ КОМУНІСТІВ ДО РІЖНИХ ОПОЗИЦІЙНИХ ПАРТІЙ.

Після того, що говорило ся в II. розділі, відносини комуністів до вже закладених робітчих партій розуміють ся сами собою; а значить, так само розуміють ся сами собою їх відносини і до англійських частистів і до аграрних реформаторів в Північній Америці.

Борючись за найближчі цілі і інтереси робочої кляси, вони разом з тим заступають ся і за будучі інтереси руху. У Франції комуністи прилучають ся до соціалістично-демократичної*) партії проти консервативної і радикальної бур-

---

*) Партію, що називала себе тоді у Франції соціалістично демократичною, в політиці заступав в Ледрю-Роллен, а у літературі Луї-Блан; вона, таким робом, як небо од землі, нідріжняла ся від теперішньої німецької соціаль-демократії.

жуазії, але за тим вони не зрікають ся права відносити ся критично до фраз і ілюзій, що лишили ся з революційної традиції.

В Швейцарії вони підпирають радикалів, не забуваючи, що ця партія складаєть ся з протилежних елементів; почасти з демократичних соціалістів на французькій кшталт, почасти з радикальних буржуа.

Між Поляками комуністи підпирають ту партію, що вважає аграрну революцію умовою національного визволення — ту саму партію, що викликала до життя краківське повстаннє 1846 р.

В Німеччині комуністична партія бореть ся вкупі з буржуазією, — коли тільки буржуазія виступає революційно, — проти абсолютної монархії, февдальної ґрунтової власности і дрібного міщанства.

Але вона не устає ні на хвилину виробляти у робітників яко-мога яснійшу свідомість про ворожий антагонізм між буржуазією і пролетаріяттом. Вона хоче, щоб німецьки робітники могли зараз жеповернути проти буржуазії. яко зброю, ті суспільні і політичні умови, котрі приведе буржуазія разом з своїм пануваннєм; вона хоче, щоб в Німеччині, після упадку реакційних кляс, зараз розпочала ся боротьба проти самої буржуазії.

На Німеччину комуністи звертають свою най-

більшу увагу, бо Німеччина стоїть на передодні буржуазної революції, бо вона чинить цей переворот при стислійших умовах європейської цивілізації взагалі, і при участі далеко більш розвиненого пролетаріату, ніж Англія в 17. ст. і Франція в 18. ст.; таким робом, німецька буржуазна революція може бути лиш безпосереднім прольогом пролетарської революції.

Одним словом, комуністи скрізь підпирають кожний революційний рух проти існуючого суспільного ладу.

У всіх цих рухах вони підносять питання власности, яко основне питання руху. котре теж може мати більш або менш розвинену форму.

Нарешті, комуністи скрізь працюють над з'єднанням і порозумінням демократичних партій всіх країн.

Комуністи вважають ганебним ховати свої погляди й наміри. Вони отверто заявляють, що їх цілі можуть бути осягнені лиш через насильне повалення всього дотеперішнього суспільного ладу. Хай тремтять пануючі кляси перед комуністичною революцією. Пролетарі нічого в ній не можуть загубити крім своїх кайданів. Та вони в ній мають світ завоювати.

Пролетарі всіх країн, єдняйтеся!
